

Az államalapítás korának néhány egyháztörténeti problémája

AS(E)RIK-ANASZTÁZ ÉRSEK ÉS SOBOTTIN KAPCSOLATA*

AZ ELSŐ EZREDFORDULÓ KÖRÜLI ÉVEKBEN számtalan írástudó foglalkozott a 997-ben mártírhalált halt, s két évvel később szentté avatott prágai püspök, Adalbert életének megörökítésével. Canaparius János és Querfurti Brúnó szentéletrajzai¹ mellett a legnagyobb figyelem kéréség kívül a *Passio Sancti Adalberti episcopi et martyris* című munkát övezte a német és lengyel középkorkutatásban.² Mára már Reinhard Wenskus német történétíró jóvoltából egy eléggé hihető kép alakult ki a mai formájában kivonatként értékelhető munka keletkezéstörténetéről. Eszerint Querfurti Brúnó *vitájának* elkészítése után egy szászországi német szerző kezdett hozzá a mártír prágai püspök életének és szenvedéstörténetének megírásához, amelyben vitatkozhatott Brúnó érseknek a korán elhunyt III. Ottó császár (983–1002) római politikáját bíráló állásfoglalásával. Ez a *Liber de passione martyris* egy lengyel klerikushoz kerülve jelentős átdolgozáson esett át: Adalbert szenvedéseinek és halálának lengyelországi hagyományanyagával egészítették ki, s elbeszélése bizonyos mértékig kontaminálódott az 1009-ben elhunyt Querfurti Brúnó mártíromságának körülményeivel. Ez az elveszett munka több, a 11. század elején alkotó krónikás kezébe is eljutott, a legismertebb közülük a Lengyelországgal szomszédos területen alkotó Merse-

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

¹ S. Adalberti Pragensis episcopi et martyris vita prior. Edidit, praefatione notisque instruxit Hedvigis Karwasińska. Monumenta Poloniae Historica. Series nova IV/1. Warszawa 1962.; S. Adalberti Pragensis episcopi et martyris vita altera auctore Brunone Querfurtensi. Edidit, praefatione notisque instruxit Hedvigis Karwasińska. Monumenta Poloniae Historica. Series nova IV/2. Warszawa 1969.

² Kiadása: Monumenta Germaniae Historica. Scriptores. (A továbbiakban: MGH. SS.) Tomus XV/2. Hannoverae 1888. 706–708.

burgi Thietmar. A napjainkig is fennmaradt *Passio Sancti Adalberti* az elkalódott mű liturgikus célú kivonata. Erről az is bizonyítható volt, hogy összeállítója vagy másolója dél-német (bajor) származású volt.³ A feltett *Liber de passione martyris* az 1000. év táján keletkezett, de napjainkra már elveszett német, ill. lengyel írásos emlékek közül a legvitatottabbak egyike, viszonya Thietmarhoz és a lengyel történetírás atyjához, a gall névtelenhez máig történeti polémiák tárgyát képezi.⁴

A ma is olvasható *Passio Sancti Adalberti* a korai magyar egyháztörténetnek is fontos forrása. Elbeszélése szerint Adalbert „a szász tartományból rövid idő után eltávozva a polan terület felé irányította útját, majd Meseritz helysénél szállást véve (*ad Mestris locum divertens*) ott monostort épített, s minél több szerzetest összegyűjtve As(e)riket (*Aschricumque*) – akit később Sobottin érsekévé szenteltek (*qui postea archiepiscopus ad Sobottin consecratus est*) – rendelte apáttá, hogy azokat kormányozza”.⁵

A hazai történetírás figyelmét természetesen As(e)rik személye és a Sobottin helységgel kapcsolatba hozott érseki mivolta keltette fel. A későbbi kutatást döntően befolyásoló állásfoglalást a 19. század végén Karácsonyi János tette meg. Nézete szerint „e szavakat: »archiepiscopus ad Sobottin consecratus est« helyesen csak így lehet lefordítani: »sobottini érsekké szenteltetett föl.« Du Cange szótárában, a régi római itinerariumokban számos példát találunk arra, hogy a latin az ily helyhatározó »ad« előjáróval azt akarja jelezni, a mit mi a helynevekből képzett mellékevekkel fejezünk ki. Tehát Sobottin nem azt a helyet jelenti, a hol a fölszentelés történt, hanem a hol Asztrik érseki széke állott”.⁶ Tételszerűnek tűnő megjegyzése után ő a rejtélyes Sobottint a Colocin elnevezés passióbeli eltorzulásának vélte, s Kalocsával azonosította. Terjedelmes kutatástörténeti bemutatót nem kívánunk előadni, így részletesen csak az utóbbi évtizedek állásfoglalásait meghatározó Györffy György nézetéről szólnánk. Sobottint ő is minden vita nélkül egy-

³ WENSKUS, REINHARD: Studien zur historisch-politischen Gedankenwelt Bruns von Querfurt. Mitteldeutsche Forschungen 5. Münster-Köln 1956. 202–246., különösen 243–246.

⁴ BAGI DÁNIEL: Remény a királyságra. (A gnieznói találkozó „koronázási jelenete” a lengyel ősgestában és a mű kapcsolata a Könyves Kálmán kori magyar belpolitikával). Századok 137. (2003) 349–380., különösen 356–362.

⁵ MGH. SS. XV/2. 706. E sorok írójától származó magyar fordítása: Az államalapítás korának írott forrásai. Szerk. Kristó Gyula. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 15. Szeged 1999. 100–101.

⁶ KARÁCSONYI JÁNOS: Kik voltak az első érsekek? Századok 26. (1892) 210.

házmegye, illetve pontosabban érseki székhely megjelölésének fogta fel, s a következő parafrázist adta: As(e)rik apát volt az, „akit utóbb *Sobottin*-i érsekké szenteltek”.⁷ Később is úgy határozta meg Sobottint, mint azon helyet, „ahová Anasztáz [esztergomi] érseket kinevezték”. A települést pedig számos munkájában Esztergomnak a Garam-torkolattal szemben fekvő révjével, ill. a körülötte elterülő városrésszel azonosította: „A rév mellett kialakult *szombat* napi vásárhely után nevezte a lengyel–német értesülésű Adalbert-passio a várost *Sobotin* néven”. A szláv Sobot- tőhöz nézete szerint a német -in képző társult.⁸

Györffy tekintélye meghatározta a későbbi magyarországi kutatást, magunk is a szenvedéstörténet vonatkozó részének 1999-ben megjelent, fentebb idézett fordításában a helymegjelölést As(e)rik érseki székhelyeként, neki főpapi címet adó településként fordítottuk. Az elmúlt évek-évtizedek során azért hazánkban is napvilágot látott néhány más vélemény: kalocsai érdekeltségű kutatók Sobottint a 11. század eleji veszprémvölgyi alapítólevélben szereplő, a Csepel-sziget végénél a Duna bal partján fekvő Soboti helységgel azonosították. A települést kiterjesztő értelemben a kalocsai Sárközzel hozták kapcsolatba, s így As(e)rik érseki székhelyének Kalocsát tartották.⁹ Püspöki Nagy Péter azt vetette fel, hogy a szenvedéstörténetben szereplő helységnév egy morvaországi települést jelent, ahol 999 és 1003 között a cseh-morva területeket akkor kézben tartó Vitéz Bolesław lengyel fejedelem alapíthatott egy rövid ideig fennálló érsekséget az általa Anasztáz személyétől elválasztott As(e)rik számára.¹⁰

Számunkra csak a közelmúltban vált nyilvánvalóvá, hogy a német történetírás már a 20. század eleje óta a tárgyalt passióbeli helyet a magyar kuta-

⁷ GYÖRFFY GYÖRGY: A magyar egyházzervezés kezdeteiről újabb forráskritikai vizsgálatok alapján. A Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai és Történettudományi Osztályának Közleményei 18 (1969) 199–225., különösen 201. (a továbbiakban: GYÖRFFY, 1969.)

⁸ GYÖRFFY GYÖRGY: István király és műve. Budapest 1977., 2000.³ 97. (innen való a második idézet), 153. (a továbbiakban: GYÖRFFY, 1977.); Uő: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I–IV. Budapest 1963–1998. II. 245. (innen való az első idézet)

⁹ UDVARDY JÓZSEF: A kalocsai érsekek életrajza (1000–1526). Köln 1991. 25–26. 31. jz.; TÖRÖK JÓZSEF–LEGEZA LÁSZLÓ: A kalocsai érsekség évezrede. Budapest 1999. 10.

¹⁰ PÜSPÖKI NAGY PÉTER: Az Árpád-kori vásártartás írott emlékei és azok kritikája az államszervezéstől a tatárjárásig. Piacok és vásárok kezdetei Magyarországon (1000–1301) I. Bratislava 1989. 48–49.

tástól egészen eltérően értelmezi. Györffy György munkái apparátusából ki-következtethetően bizonyosan ismerte a vonatkozó állásfoglalásokat, de valami okból nem tartotta szükségesnek azok közvetítését, a velük való polémiaát. Az új németországi szakirodalom viszont már Györffy munkásságát ismerve utasította el Sobottin Esztergomként, ill. As(e)rik székhelyeként való azonosítását. Tudomásunk szerint a mára már egyhangúnak számító, s Györffyyével ellentétes német tudományos pozíciót a magyar szakirodalomban egyedül Erdő Péter képviselte az 1990-es évek elején,¹¹ de állásfoglalása az elmúlt évek millenniumi kiadványaiban sem váltott ki visszhangot.

A napjainkban egységesnek tekinthető németországi álláspont kidolgozása felé az első lépéseket Hermann Gottlieb Voigt, Szent Adalbert és Querfurti Brúnó életének 20. század eleji monográfiája tette. Korábban Sobottint ő is Esztergommal azonosította,¹² de később változtatott nézetén. Ekkor a rejtélyes helynevet a ma a Szudéták lengyel oldalán fekvő Swidnica (korábban a sziléziai Schweidnitz) mellett fekvő Sobota-hegyre (Zobtenbergre), egy feltételezett pogány kori szláv kultushelyre értelmezte. Elképzelhetőnek tartotta, hogy a prágai püspökségnek a cseh hercegségen kívüli, lengyel fennhatóság alá került területeit a 990-es évek utolsó éveiben önálló egyházszervezettel látták el, s ennek főpapjává szentelték fel As(e)riket. Az ő Magyarországra való távozása után ez a missziós jellegű egyházi régió az 1000-ben alapított wrocławai püspökségben nyerte el jogutódját.¹³

Voigt után két évtizeddel Konrad Schünemann foglalkozott a kérdéssel. Joggal utasította el Václav Chaloupecky azon kísérletét, amely a passió szövegét addig emendálta, míg Szent Adalbert magyarországi térítésének forrásává vált,¹⁴ de szkeptikus volt Voigt azon elképzelésével szemben is, amely Sobottint a wrocławai püspökség elődjének tekintette. Hangsúlyozta, hogy az *ad Sobottin* kifejezés a felszentelés helyére, és nem az érseki székhelyre utal.

¹¹ ERDŐ PÉTER: A szentistváni egyházszervezés és Európa. In: Sanctus Stephanus et Europa – Szent István és Európa. Szerk. Hamza Gábor. Budapest 1991. 32–43., különösen 35–36. (Megjelent még: *Uő: Egyházjog a középkori Magyarországon*. Budapest 2001. 173–181.)

¹² VOIGT, HERMANN GOTTLIEB: Der Verfasser der Römischen Vita des heiligen Adalbert. Prag 1904. 89.

¹³ VOIGT, HERMANN GOTTLIEB: Brun von Querfurt. Mönch, Eremit, Erzbischof der Heiden und Märtyrer. Stuttgart 1907. 325–327.

¹⁴ CHALOUPECKY, VÁCLAV: Radla-Anastasius. Bratislava 1 (1927) 210–228., különösen 217. Nála az 'in Polaniam' helyett 'in Pannoniam', az 'ad Mestris' helyett 'ad montem Sancti Martini', s az 'ad Sobottin' helyett 'ad Strigonium' került a szenvedéstörténet szövegébe!

Magát a konszekrációt, amely által As(e)rik a magyarok érsekévé lett, III. Ottó császár gnieznói zarándoklatával hozta összefüggésbe.¹⁵

A következő lépést Mathilde Uhlirz tette meg II. Ottó és III. Ottó császári éveivel foglalkozó nagy munkájában. Ő As(e)rik-Anasztázt a szenvedéstörténet fentebb idézett helye alapján meseritzi, majd 997-től magyarországi, pécsváradi apátnak tekintette. Voigt nézetéhez csatlakozva Sobottint a Zobten-heggyel azonosította, s ami a legfontosabb, az *ad Sobottin* kifejezést Schünemannhoz hasonlóan a felszentelés helyeként értelmezte. A kérdés így csak az volt, hogy mikor kerülhetett sor As(e)riknek a magyarok egyházfőjévé való Szudéták-béli felszentelésére. Uhlirz átvette Schünemann elképzelését, miszerint erre alkalmat egyedül III. Ottó 1000 tavaszán tett gnieznói látogatása adhatott,¹⁶ ekkor a lengyel fejedelmi székhely felé való úton kaphatta meg a püspöki ordót a császár kíséretében lévő birodalmi püspököktől. A kutatónő persze ismerte azt az 1001. április 4-én Ravennában kelt oklevelet, ahol a császár és II. Szilveszter pápa környezetében említenek egy Anasztázt, a szklavániai tartomány Szűz Mária-monostorának apátját.¹⁷ Ezt a személyt azonosnak tekintette a már egy évvel korábban érsekké szentelt As(e)rikkel, s apáti címét Pécsváradra magyarázta. A már érsekké szentelt, de mégis csak apátként szereplő főpapot a magyarországi térítés vezetőjének, István fejedelem Itáliába küldött követének tartotta, aki Rómában, majd a császári udvar elmenekülése után Ravennában tárgyalt magyar ügyekről. Ezután már pápai követként tért vissza Magyarországra és koronázta meg Istvánt. Uhlirz szerint ekkor már egyházi karrierje is a csúcspont felé közeledett, hiszen a már érseki ordinációt nyert As(e)rik Esztergom első főpapja lett, s évtizedekig vezette a magyar egyházat. Pályája így Adalbert féltestvéréhez, Radim-Gaudentiushoz hasonlóan alakult, akit már 999-ben felszenteltek „Szent Adalbert vértanú érsekévé”, de csak a császár gnieznói útja alatt, 1000 tavaszán foglalhatta el az újonnan alapított metropolitai széket. A kutatónő

¹⁵ SCHÜNEMANN, KONRAD: Ungarn in der Missions- und Kirchenpolitik der sächsischen Kaiser. In: Deutsch-Ungarische Heimatblätter 1 (1929) 65–71., 119–123., különösen 69–71.

¹⁶ A látogatásra legújabbban I. STRZELCZYK, JERZY: A gnieznói találkozó és az érsekség alapítása. In: Európa közepe 1000 körül. (Történelmi, művészeti és régészeti tanulmányok). Szerk. Alfried Wiczorek–Hans-Martin Hinz. Stuttgart 2000. 302–304.

¹⁷ *Diplomata Hungariae Antiquissima*. Ed. Georgius Györffy. Budapestini 1992. 20–21.

a magyar kútforrásanyag ismeretében utasította el Domokos és Sebestyén esztergomi érsekségét.¹⁸

Már Györffy György nézeteit ismerve, Sobottinra vonatkozó elképzelését elutasítva képviselte a német történetírásban kidolgozott álláspontot Heinz Wolter, a 10–11. századi német birodalmi és itáliai zsinatok történetének feldolgozója, aki Percy Ernest Schramm híres könyve¹⁹ és Uhlirz III. Ottó-monográfiája alapján tárgyalta a császár itáliai éveit. Szerinte az 1001 januárjában Rómában tartott császári szinóduson vitatták meg a már a Zobten-hegyen érsekké szentelt As(e)rik pécsváradi apát, Henrik bajor herceg és mások jelenlétében a magyar egyházszervezés és koronakérés problematikáját. Az egy évvel korábbi lengyelországi érsekké szentelésre a kereszténység ügyének magyarországi előrehaladása adott lehetőséget. A zsinat után III. Ottó császár gyakran változó uralkodói jelzői közé bekerült az „és a szent egyházak legodaadóbb és leghívebb elterjesztője” (*sanctarumque ecclesiarum devotissimus et fidelissimus dilatator*) titulus is.²⁰ Wolter ezt is a magyar püspöki szervezet császári és pápai engedélyezésével hozta kapcsolatba. A Rávennába menekülő III. Ottót és II. Szilvesztert követte As(e)rik is, s az 1001 áprilisában megtartott szinóduson végleg lezárták a magyarországi egyházszervezés tárgyalását, jóváhagyták a már létesítés alatt álló esztergomi főegyház alapítását. Ezután az apát is hazatérhetett, ahol pápai beleegyezéssel 1001 augusztusának közepén királlyá avatták Istvánt. Az áprilisi zsinatról nem maradt fenn írásos bizonyíték, létezését II. Szilveszter pápa levelei, és a már említett, számos birodalmi előkelőt, remetét, felső-itáliai püspököt és az As(e)rikkel azonosnak tekintett Anasztáz szklavaniai apátot említő 1001. április 4-i ítéletlevél alapján feltételezte. A magyar királyság és egyháztartomány létrejöttéhez adott pápai beleegyezés hangsúlyozása és a Szent Péternek való országfelajánlás valóságának elfogadása nyilvánvalóan Györffy ha-

¹⁸ UHLIRZ, MATHILDE: Otto III. (983–1002). Jahrbücher des Deutschen Reiches unter Otto II. und Otto III. 2. Berlin 1954. Exkurs XXII. Die Weihe des Aschericus zum Erzbischof ad Sobottin 566–571.

¹⁹ SCHRAMM, PERCY ERNEST: Kaiser, Rom und Renovatio: Studien zur Geschichte des römischen Erneuerungsgedanken vom Ende des Karolingischen Reiches bis zum Investiturstreit. Leipzig 1929.

²⁰ Monumenta Germaniae Historica. Diplomata regum et imperatorum Germaniae. Ottonis III. diplomata. Ed. Th. Sickel. Hannoverae 1893. 388. sz. (A továbbiakban: DO III.)

tása volt ebben a 1988-ban megjelent szakmunkában.²¹ Wolter felfogását a magyarországi szakmai közvélemény felé – miként már említettük – Erdő Péter közvetítette.

A fentebb vázolt német kutatói álláspont történeti szempontból többszö-
rösen vitatható. Elsőként teljesen valószínűtlennek tartjuk, hogy As(e)rik-
Anasztáz *abbas monasterii sancte Marie Sclavanensis provincie* címe Pécsvárad-
dal lenne azonos. A főpap sohasem volt a 10. század végén még nem is létező
pécsváradi monostor apátja, a titulusában szereplő helység minden bizonnyal
Meseritzcel (a lengyel Międzyrzecz) azonosítható.²² Az elképzelhető, hogy
1000 tavaszán As(e)rik-Anasztáz jelen volt a császár lengyelországi útján, de
az elképzelhetetlen, hogy ekkor érsekké szentelték volna a Zobten-hegyen.
Egyfelől a rejtélyes földrajzi objektum jóval több, mint száz kilométerrel dé-
lebbre helyezkedett el, mint III. Ottó Gnieznó felé tartó útvonala,²³ másfelől
ha már ekkor érsekké szentelték volna, 1001 áprilisában bizonyosan ezt
a címét, és nem apáti titulusát használta volna Ravennában. Azt éppen egy

²¹ WOLTER, HEINZ: Die Synoden im Reichsgebiet und in Reichsitalien von 916 bis 1056. Konziliengeschichte. Reihe A: Darstellungen. Paderborn–München–Wien–Zürich 1988. 189–200.

²² A pécsváradi apátságot csak 1015-ben alapították, s 1037-ben szentelték fel. I. KRISTÓ GYULA: Szent István pécsváradi okleveléről. In: „Magyaroknak eleiről”. Ünnepi tanulmányok a hatvanesztendős Makk Ferenc tiszteletére. Szerk. Piti Ferenc. Szeged 2000. 307–321., különösen 313–316. As(e)rik-Anasztáz (ill. Querfurti Brunó) kapcsolatba hozása az apátsággal az 1000-es években a Dél-Dunántúlon végzett térítő tevékenységük eltorzult emléke lehet (az érsek esetleg Kalocsa főpapaként, a terület 1009 előtti megyésfőpásztorként működött itt). I. THOROCZKAY GÁBOR: Előszó. In: Katona István: A kalocsai érseki egyház története. I. rész. Fordította Takács József. A fordítást szakmailag ellenőrizte, és sajtó alá rendezte, az előszót és a kiegészítő jegyzeteket írta Thoroczky Gábor. Kalocsa 2001. XVII., XXIV. (a továbbiakban: THOROCZKAY, 2001.). A lengyel kutatásban is régi, de téves nézet a szenvedéstörténetben szereplő Mestris helység Pécsvárad-dal, Vashegygel (Mons Ferreus) való azonosítása. I. pl. GRZESIK, RYSZARD: Die Ungarnmission des Hl. Adalberts. In: ... The Man of Many Devices, Who Wandered Full Many Ways... Festschrift in Honor of János M. Bak. Ed. by Nagy, Balázs –Sebők, Marcell. Budapest 1999. 230–240., különösen 231., 237–238. 16. jz. Tagadja a Mestris=Pécsvárad-teóriát, s a monostorban Meseritzet látja: FRIED, JOHANNES: St. Adalbert, Ungarn und Ostmitteleuropa. Hrsg. V. Glatz, Ferenc. Begegnungen. Schriftenreihe des Europa Institutes Budapest. Bd. 15. Budapest. 2002. 113–141., különösen 140. 105. lj.

²³ A császár Meissent északkeleti irányban elhagyva szláv területre ért, s Iluánál (ma Eulau am Bober) lépett lengyel földre, ahonnan újból északkeleti irányba fordulva érte el Gnieznót. I. FERDINANDY MIHÁLY: III. Ottó, a szent császár. Budapest 2000. 293.

német diplomából tudjuk, hogy Radim-Gaudentius 999 őszi felszentelése után, de még gnieznói székfoglalása előtt már „Szent Adalbert mártír érsekének” nevezte magát,²⁴ konszekrációja esetén As(e)rik sem tett volna másként. Az is bizonyos, hogy a főpapot ketten, Domokos és Sebestyén is megelőzték az 1001-ben felállított magyar egyháztartomány élén.²⁵

Hogyan képzei el a hazai történetírás As(e)rik-Anasztáz kezdeti magyarországi működését? Györffy György szerint a meseritzi apát a császár Gnieznóból való hazatértekor hagyhatta el Lengyelországot, ahol mellőzték a frissen felállított püspöki székek betöltésénél. III. Ottó kíséretében fél Európát bejárta 1000-ben, majd Itáliából pápai követként elhozta Istvánnak a koronát és az áldást. Az 1000–1001 fordulóján bekövetkezett királlyá avatás után tavasszal visszatért Itáliába, s Ravennából magával hozta az egyházszervezést jóváhagyó iratot.²⁶ Györffy elképzelését As(e)rik-Anasztáz pápai követségéről Gerics József megcáfolta.²⁷ A közelmúltban Kristó Gyula – e vonatkozásban a Hartvik-legendát is hiteles forrásként kezelve – a következő eseménymenetet rekonstruálta: az István fejedelem szolgálatába álló As(e)rik-Anasztáz 1001 tavaszán, egyszer kereste fel Itáliát, ahol részt vett a ravennai zsinaton, s onnan hozta el „az esztergomi érsekség létesítéséről szóló engedélyt és a koronát”. A magyar államalapítót így csak 1001. június 1-jén vagy augusztus 15-én koronázhatták meg.²⁸

As(e)rik-Anasztáz későbbi egyházi pályafutásáról megoszlanak a vélemények a hazai történetírásban: Györffy György és magunk elképzelhetőnek tartottuk esztergomi főpapsága előtti kalocsai működését,²⁹ Kristó Gyula vi-

²⁴ DO III. 339. sz.

²⁵ KRISTÓ GYULA: Az első esztergomi érsekekről. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok – Regnum 11 (1999) 3–4. sz. 7–18., különösen 16–18. (a továbbiakban: KRISTÓ, 1999.); THOROCZKAY GÁBOR: Az első magyarországi érsekek kérdéséhez. In: Tanulmányok a középkori magyar történelemről. Az I. Medievalisztikai PhD-konferencia (Szeged, 1999. július 2.) előadásai. Szerk. Homonnai Sarolta–Piti Ferenc–Tóth Ildikó. Szeged 1999. 129–142., különösen 135–137., 142. (a továbbiakban: THOROCZKAY, 1999.)

²⁶ GYÖRFFY, 1969. 216–221.; GYÖRFFY, 1977. 139–162.

²⁷ GERICS JÓZSEF: Szent István királlyá avatásának körülményeiről. Művészettörténeti Értesítő 33 (1984) 3. sz. 97–101. (Megjelent még: Szent István királlyá avatásának történetéhez. In: Uő: Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban. Budapest 1995. 28–36.)

²⁸ KRISTÓ, 1999. 11–13.; Uő: Szent István király. Budapest 2001. 52–59.

²⁹ GYÖRFFY, 1969. 221.; GYÖRFFY, 1977. 178., 180–181.; THOROCZKAY, 1999. 137–142.; THOROCZKAY, 2001. XIX–XXV. Magunk – Györffyvel ellentétben – As(e)rik-Anasztáz rövid ideig tartó pannonhalmi apátságát (1001–1002) is elképzelhetőnek tartjuk.

szont pannonthalmi apátnak, majd 1007-től hivatalba lépő esztergomi érseknek tekinti.³⁰ Azt azonban senki sem vitathatja, hogy a fentiek szerint őt Magyarországon szentelték püspökké, mégpedig az 1001–1007 közötti időszakban, a konszekrációk pedig három, 1001 után már bizonyosan létező hazai egyházmegye főpásztorai lehettek.³¹

Nyelvi szempontból azonban az említett német kutatóknál lehet az igazság. Az *ad praepositio* és egy helységnév kapcsolata – Karácsonyi János már idézett állásfoglalása ellenére³² – a (püspök)szentelésre vonatkozó igék környezetében szinte sohasem jelentette a felszentelt által birtokba veendő egyházat, egyházmegyét, a későantik és a középkori latinság ezt másképpen fejezte ki. Magunk részben számítógépes keresőprogram segítségével, amely a *consecrare*, ill. *ordinare* szavakra terjedt ki, a következő megoldásokat találtuk az egyház, egyházmegye számára való felszentelés kifejezésénél: az igék mellett az *in* előjáró + ablativus (esetleg a helységnév vagy az egyházmegye-név) áll,³³ kettős accusativus mellett az adott egyház nevének genitivusa következik,³⁴ ill. az *in episcopum* szókapcsolat + a helységnév mellék-

³⁰ KRISTÓ, 1999. 13–16.

³¹ 1001-ben már bizonyosan létezett az esztergomi főegyházmegye, valamint a veszprémi és győri püspökség, 1007-ig pedig megalapították az erdélyi és a kalocsai egyházmegyéket is. I. THOROCZKAY GÁBOR: Szent István egyházmegyéi – Szent István püspökei. In: Szent István és az államalapítás. Szerk. Veszprémy László. Budapest 2002. 482–494., Arra a korai középkorban is követett elvre, hogy a püspökszentelésnél két vagy három szentelő főpápnak kell jelen lennie, legújabbán I. SZUROMI SZABOLCS ANZELM: A püspökökre vonatkozó egyházfegyelmi szabályok a Dionysio-Hadriana Gyűjteményben. Kánonjog 2 (2000) 87–95., különösen 88–90.

³² Karácsonyi semmiféle bizonyító anyagot nem mutatott be.

³³ L. pl. a Laodiceai zsinat 55. kánonját: „*Ut episcopus non ordinetur in diocesi quae episcopum numquam habuit nisi cum uoluntate episcopi ad quem ipsa diocesis pertinet, ex concilio tamen plenario et primatis auctoritate.*” Ferrandus Carthaginensis: *Breuiatio canonum*. In: *Concilia Africae* (345–525). Ed. C. Munier. Corpus Christianorum. Series Latina 149. Turnholti 1974. 288.

³⁴ L. pl. „*Postmodum tamen idem Radulfus, favente sibi domino Adriano papa, quia eius compatriota erat, ad ecclesiam assumptus Bethleemiticam, episcopus eius ordinatus est loci.*” Guillelmus (Willelmus) de Tyro: *Chronicon*. Ed. R. B. C. Huygens et alii. Corpus Christianorum. Continuatio Medievalis 63 A. Turnholti 1986. (a továbbiakban: Guillelmus de Tyro) 739.; „*Hic Landoaldus sanctae Romanae aecclesiae presbyter fuit et quia sanctitate ut dictum est et scientia praeminebat a Martino papa Romanorum sancto Amando Traiectensium episcopo ad auxilium exercendae praedicationis deputatus ad Gallias uenit et ordinatus Traiectensis aecclesiae archipresbyter ibidem deo militabat sub sancto Amando epis-*

névi formájának accusativusa szerepel.³⁵ A *consecrare, ordinare* mellett az *ad* előjáró konkrét helymegjelölésre (a szentelés templombéli helyszínére),³⁶ vagy szolgálatra, egyházrendi fokozatra (*ad ministerium, ad sacerdotium*)³⁷ utal. A *Corpus Christianorum* és néhány más forráskiadvány-sorozat egyes kötetekre kiterjedő vizsgálatunk során csak egy példát találtunk arra, hogy az *ordinare, consecrare* az *ad* praepositívóval a püspöki székhelyre utal, egy 5. századi afrikai zsinati aktát.³⁸ Átvizsgáltuk Merseburgi Thietmar krónikáját

copo et quia idem episcopus studio praedicandi se expedierat episcopali sarcina ipse uices episcopi diligenter et oportune supplebat et per nouem annos rexit aecclesiam episcopo uacantem donec Remaclus cathedram Traiectensis aecclesiae suscepit." Sigebertus Gemb-lacensis: Uita quinta Lamberti Leodiensis. In: Patrologiae cursus completus. Series Latina. Acc. J.-P. Migne. I-CCXXI. Parisini 1841–1864. CLX. 761. col.; „Beato igitur Athelwoldo a se educato et in praesulatu Wentoniae promotio ante se ad coelestia praemisso piissimus ei que usitatissimus Andreas per uisum astitit apostolus hoc oraculo usus: *abbatem nomine Elfegum Wentoniae consecrabis episcopum.*” Adalardus Blandiniensis: Uita Dunstani Can-taurensis. In: Memorials of Saint Dunstan. Ed. W. Stubbs. Rerum Britannicarum medii aevi scriptores 63. London 1874. 61.

³⁵ L. pl. „Hic Anglicus natione, de castello Sancti Albani, apud Avinionem civitatem Pro-vincie in Arelatensi diocesi abbas fuit canonicorum regularium in ecclesia Sancti Rufi, unde ad ecclesiam Romanam a domino Eugenio, bone memorie, vocatus *in episcopum Al-banensem ordinatus est*, Nicholaus nomine.” Guillelmus de Tyro 745.

³⁶ L. pl. „Ceterum exceptis quinque suum Papam habere uolentibus, priores cardinales cum reliquis cardinalibus ad quos cum clero Romano Pontificis spectat electio, diacones cum subdiaconibus et cunctis Ecclesie Romane ordinibus, archipresbyteri et abbates cum omni Romane urbis clero et populo, qui apud sanctum Marchum conuenerant, obitum Pape ex-pectantes, ut eum, sicut mos est, <secundum> antiquam Romani ordinis normam hono-rifice sepelirent, audito quia Papa Honorius iam esset mortuus et sepultus, deliberato con-silio expetente populo cum honoratorum consensu pari et communi uoto dominum Pet-rum filium Petri Leonis, kardinalem presbiterum tituli sancti Calixti, in Papam Anacle-tum prestante Domino unanimiter concorditer ac feliciter elegerunt, et ad beati Petri apostoli basilicam in hymnis et laudibus, sicut consuetudo Ecclesie est, per uiam sacram deduxerunt atque in sacratissimam eius cathedram imponentes secunda dominica Quadra-gesime uenerabilis senex P. Portuensis episcopus et plures diuersarum regionum episcopi *eum in Romanum Pontificem ad altare beati Petri celeberrime consecrarunt.*” Historia Com-postellana. Ed. E. Falque Rey. Corpus Christianorum. Continuatio Medieualis 70. Turn-holti 1988. 457.

³⁷ L. pl. Statuta ecclesiae antiqua c. a. 475: „(iv) diaconus cum ordinatur, solus episcopus, qui eum benedicit, manum super caput illius ponat, quia non *ad sacerdotium, sed ad ministe-rium consecratur.*” Concilia Galliae (314–506). Ed. C. Munier. Corpus Christianorum. Se-ries Latina 148. Turnholti 1963. 181.

³⁸ „Habetdeum episcopus dixit: *»praecessor meus ad marazanensem locum ordinatus est.«*” Gesta conlationis Carthaginensis anno 411. Ed. S. Lancel. Corpus Christianorum. Series

is a fenti szempontból, hiszen ő is hasznosíthatta a szóban forgó szenvedéstörténet előképéül szolgáló írásművet. Megfigyelésünk szerint a krónikás kettős accusativusos szerkesztést használt egy egyház számára való felszentelés kapcsán (ilyenkor az egyházmegye neve az *ecclesiae* főnévi birtokos eset mellett melléknévi formában és természetesen genitivusban szerepel),³⁹ illetve dativusszal szerepeltette az adott területet,⁴⁰ de nem alkalmazta az *ad* + helységnév accusativusa formációt.

Mit jelenthet akkor a tárgyalt *ad Sobottin* kifejezés? Nézetünk szerint az *ad* itt ugyanabban a jelentésben áll, mint néhány tagmonddal korábban. Ott az *ad Mestris locum* „Meseritz helységnél” jelentést hordoz, tehát vizsgált kifejezésünk értelme: „Sobottinnál”. Hogy miért nem tette ki a passió szerzője (-másolója?) a Sobottin mellé is a *locus* értelmezőt, arra nem tudunk válaszolni, talán (görögös) accusativusnak érzékelte. A fentiek alapján tehát a szókapcsolat As(e)rik-Anasztáz Magyarországon történt püspöki (érseki) felszentelésének helyszínére utalhat, ez pedig történeti okokból csak Esztergom lehetett. Ennélfogva Györffy György évtizedekkel korábban megfogalmazott nézete bizonyos módosításokkal fenntartható, a szenvedéstörténet vonatkozó helyének pontos magyar fordítása pedig a következő: Adalbert „Meseritz helységnél szállást véve ott monostort épített, s minél több szerzetest összegyűjtve As(e)riket – akit később *Esztergomban* érsekké szenteltek – rendelte apáttá, hogy azokat kormányozza”.⁴¹

Latina 149 A. Turnholti 1974. 114. A további szövegkörnyezetből kiderült, hogy itt püspöki székhelyről van szó.

³⁹ L. pl. II. 22.: „Archiepiscopus autem, a clero et omni populo magnifice susceptus, in his festivis diebus consecravit Bosonem Merseburgiensis ecclesiae pastorem I., Burchardum Misnensis ecclesie provisorem I., Hugonem episcopum Citicensem I., Havelbergensis ecclesiae custodem I. his Tudonem coaptavit prius consecratum: omnes hos subieccionem sibi suisque promittentes successoribus, disposita singulis quibusque parochia speciali.” Thietmari Merseburgensis episcopi Chronicon. Edd. R. Holtzmann–W. Trillmich. Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters. Freiherr vom Stein-Gedächtnisausgabe IX. Darmstadt 1957. (a továbbiakban: Thietmari... Chronicon) 56.

⁴⁰ L. pl. II. 22.: „Sed visa quadam epistola, quae clanculum sibi deferebatur, omisit Aethelbertumque Treverensem, professione monachum, sed Rusciae prius ordinatum presulem et hinc a gentilibus expulsum, ad archiepiscopatus apicem, inclitum patrem et per omnia probatum, anno dominicae incarnationis DCCCCLXX° XV. Kal. Nov. apostolica auctoritate promovit.” Thietmari... Chronicon 56.

⁴¹ Itt köszönöm meg dr. Adamik Béla (ELTE Latin Nyelvi és Irodalmi Tanszék) és Rihmer Zoltán szíves segítségét a számítógépes szövegkereső-program alkalmazásához.